

Suomalaisten av-alan toimijoiden tekstityskonventioiden vertailua

Juha Lång
Itä-Suomen yliopisto

Abstract

The aim of this study is to compare the subtitling conventions that are used by some of the biggest suppliers of subtitles in the Finnish broadcasting market, namely Yle (the Finnish public broadcasting company), MTV Media, Pre-Text and SDI Media. The analysis was done by comparing the companies' subtitling guidebooks or quality manuals both quantitatively and qualitatively. The analysis shows that there is great variation in the length of the guidebooks, but very little variation in the actual content of the conventions. Surprisingly, Yle, which is known for the quality of the subtitles it broadcasts, gives only broad guidelines for the subtitles, while MTV Media and SDI Media provide very detailed rules. This reflects the differences in production networks: Yle has an in-house translation department, where the translators have an opportunity to interact with each other, while SDI Media and MTV Media use freelancers, who work more or less in isolation. Since the quality standards for subtitles seem to be uniform between the companies, the differences in quality must lie elsewhere. The results suggest that further research into production networks could provide valuable information on the issue.

Keywords: audiovisual translation, subtitling, conventions

Avainsanat: Av-kääntäminen, ruututekstit, tekstityskonventiot

1 Johdanto

Suomalainen av-kääntämisen ala on ollut viime vuosina myllerryksessä (Aromaa 2012; Pajunen 2012). Vaikka suomalaisten käytettäväksi on tullut lisää televisiokanavia ja suoratoistopalveluja ja siten käännöstoimistoilla on asiakkaita ja av-kääntäjillä töitä enemmän kuin koskaan aiemmin, käännöstoimistojen kilpailu asiakkaista ja tuottavuudesta on johtanut palkkioiden pienenemiseen. Av-kääntäjät ovatkin aloittaneet taistelun kohtuullisten palkkioiden ja työehtojen puolesta. Yleisiä argumentteja ovat, että huonot palkkiot ajavat ammattilaiset pois alalta ja liian kiireinen työtahti estää vielä alalla sinnitteleviä tekemästä työtään kunnolla. Tämän uskotaan johtavan ruututekstien laadun heikkenemiseen, jolla puolestaan voi olla vaikutuksia jopa suomalaisten kielitaitoon.

Rintaman toisella laidalla av-käännöstoimistot vakuuttavat laadun pysyvän korkeana (ks. esim. Broadcast Text International 2012a). Selvää ei kuitenkaan ole, mitä ruututekstien laatu itse asiassa on ja ovatko av-kääntäjien, av-käännöstoimistojen, käännöstieteilijöiden ja ennen kaikkea katsojien näkemykset laadukkaista ruututeksteistä laisinkaan samansuuntaisia.

Kristiina Abdallah on väitöskirjassaan (2012a) tarkastellut kääntäjiä (myös av-kääntäjiä) osana tuotantoverkostoja. Abdallahin (2007) mukaan kääntämisen laatua voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta ja siihen vaikuttaa moni eri tekijä. Vaikka esimerkiksi ruututeksteissä oleva virhe usein laitetaan kääntäjän syyksi, on kääntäjä vain yksi ruututekstien tuotantoon liittyvän verkoston osa. Muita verkoston osia ovat ohjelman lähettänyt kanava tai televisioyhtiö, ruututekstit kääntäjällä teettänyt käännöstoimisto ja jopa katsoja itse käännöksen kohderyhmän edustajana.

Abdallah (2012b) antaa esimerkin tällaisesta tuotantoverkosta. Tuotantoverkon yhdessä päässä maksukanavia tarjoava yritys kilpailutti av-käännöstoimistojen tarjouksia, pääkriteerinään hinta. Tämä johti siihen, että tarjouskilpailun voittanut käännöstoimisto palkkasi opiskelijoita halvaksi työvoimaksi ja teetti heillä käännöksiä nopealla aikataululla, jolloin tuotosten laatu vääjäämättä jäi huonoksi. Lopulta epärealistiset odotukset käännösten tuotantotahdin suhteen johtivat vaikeuksiin, ja käännöstoimisto ajautui konkurssiin. Kuvatussa tuotantoverkossa kääntäjät eivät olleet täysivaltaisia toimijoita, sillä sen lisäksi, että he olivat kokemattomia eivätkä välttämättä osanneet pitää puoliaan, verkon muut toimijat kontrolloivat heidän työtään vahvasti. Kääntäjien näkemykset laadusta jäivät siis voimakkaampien toimijoiden näkemysten varjoon. Abdallah (2012b: 186) korostaakin sitä, että kääntäjien tulisi vahvistaa rooliaan tuotantoverkkojen toimijoina ja kääntämisen ammattilaisina, jolloin tuotantoverkosta kokonaisuutena tulisi myös tehokkaampi ja kestävämpi.

Tämä artikkeli keskittyy Abdallahin esimerkin innoittamana av-käännösten tuotantoverkoston keskikohtaan: käännösten teettäjiin ja heidän näkemyksiinsä ruututekstien laadusta ja tekstityskonventioista. Pääkysymys kuuluu, onko Suomen suurimmilla käännösalan toimijoilla käytössä yhdenmukaiset ruututekstien konventiot ja tätä kautta samanlaiset laatuksiteerit ruututeksteille? Kuten aiemmin mainittiin, viime vuosina Suomen televisiomarkkinoille on tullut uusia kansainvälisiä toimijoita, jotka ovat voineet tuoda mukanaan uusia toimintatapoja ja joille suomalaiset televisiotekstityksen perinteet eivät välttämättä ole tuttuja.

Suomalainen tekstitystoiminta alkoi Ylellä (silloiselta nimeltään Suomen Televisio) 50- ja 60-lukujen vaihteessa (Luova 2010). Ohjelmatietoja selaamalla käy selväksi, että nykyään iso osa etenkin kaupallisten kanavien ohjelmista on ulkomaista tuotantoa. Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen (Suomen virallinen tilasto 2011) mukaan suomalaiset käyttävät aikaa television katsomiseen kolme kertaa enemmän kuin kirjojen ja lehtien lukemiseen, joten on perusteltua väittää, että ruututekstit voivat hyvinkin olla yksi luetuimmista suomen kielen muodoista. Väitettä tukevia tuloksia on saatu myös ihmisten lukutottumuksista ja käännösten käyttöä arkielämässä tarkastelevissa tutkimuksissa. Mäkisalo (2006) pyysi opiskelijaryhmää pitämään lukupäiväkirjaa yhden viikon ajan. Tuloksista kävi ilmi, että ruututekstien lukemiseen käytettiin aikaa enemmän kuin mihinkään muuhun lukemiseen: 41,4 % käännöksien lukemiseen käytetystä ajasta ja 32,1 % kaikesta lukemiseen käytetystä ajasta luettiin ruututekstejä (Mäkisalo 2006: 254). Myös Käännökset ympärillämme -hankkeessa kerätyistä lukupäiväkirjoista saatiin samansuuntaisia tuloksia (Salmi 2010 ja Vihonen & Salmi 2007).

Vuosien saatossa ruututekstien tekemiseen on käytännön kokemuksen ja palautteen kautta muodostunut tietyt konventiot, joiden oletetaan vastaavan helppolukuisia ja ym-

märrettäviä ruututekstejä. Mitään varmuutta asiasta ei ole, sillä konventioista on tutkimustietoa suhteellisen vähän. Pedersen (2011) käsitteli väitöskirjassaan skandinaavisia tekstityskonventioita keskittyen erityisesti ei-kielellisiin kulttuurisiin viittauksiin, mutta tutkimus jätti suomalaiset käännöskonventiot analyysin ulkopuolelle. Ivarsson ja Carroll (1998) esittelivät käytössä olevia tekstityskonventioita yleismaailmallisemmasta näkökulmasta, ja Diaz-Cintas ja Remael (2006) tekivät tuoreemman katsauksen ilmiöön käytännön näkökulmasta. Pitkään av-kääntäjänä toiminut Esko Vertanen (2007) on puolestaan kirjoittanut Ylellä käytössä olevista konventioista, jotka vaikuttaisivat olevan hyvinkin samansuuntaiset muualla maailmalla käytössä olevien konventioiden kanssa. Mutta konventioiden suhdetta helppolukuisuuteen ja ymmärrettävyyteen ei ole empiirisesti tutkittu.

Vaikka Suomessa tekstittämisellä on pitkät perinteet, eivät katsojat ole kuitenkaan tiedostaneet konventioiden olemassaoloa kovinkaan hyvin. Tämä käy ilmi Satu Katajamäen (2009) pro gradu -tutkielmasta, jossa selvitettiin katsojien käsityksiä ruututekstien konventioista. Tutkimuksessa vastaajia pyydettiin etsimään ruututekstiesimerkeistä virheitä, ja yli puolet vastauksista oli ”virheitä”, jotka todellisuudessa olivat konventioiden mukaisia ratkaisuja. Tiina Tuominen selvitti väitöskirjassaan (2012) ryhmäkeskustelujen avulla katsojien asenteita tekstityksiä kohtaan ja havaitsi, että tekstityksiä pidetään tärkeänä katselukokemuksen osana ja niiden laatu, etenkin tekstitysten sujuvuus ja huomaamattomuus, on katsojille tärkeää.

2 Tutkimukseen osallistuneet käännöstoimistot ja televisioyhtiöt

Analyysia tehtiin vertailemalla av-käännöksiä tuottavien käännöstoimistojen ja televisiokanavien tekstitysohjeistuksia, ohjekirjoja tai tekstitysten laatukäsikirjoja keskenään. Ohjeistuksia pyydettiin neljältä suurimmalta Suomen markkinoilla toimivalta av-käännöstoimistolta sekä Yleisradiolta ja MTV Medialta, jotka ohjeistusten keruun aikaan olivat ainoita suomalaisia televisioyhtiöitä, joilla oli oma käännösosasto. Ohjeistukset saatiin Yleisradiolta (Yle), MTV Medialta, Pre-Text Oy:ltä ja SDI Media Oy:ltä. Myös Broadcast Text International Oy (BTI) antoi joitain summittaisia tietoja heillä käytössä olevista ohjekirjoista (kuten sisällysluettelon pääkohdat), mutta näitä ei voitu tietojen suppeuden vuoksi käyttää varsinaisessa analyysissa. Ohjeistukset kerättiin vuosien 2012 ja 2013 aikana. MTV:n ohjeistukset saatiin ennen käännöstoiminnan myyntiä BTI:lle lokakuussa 2012, mutta ne ovat edelleen käytössä ainakin osalla MTV:lle ruututekstejä toimittavista käännöstoimistoista. Ohjeistusten lisäksi niiden lähettäjiltä kysyttiin yleisiä heidän tekstitystoimintaansa ja laaduntarkkailuunsa liittyviä kysymyksiä, joiden tavoitteena oli selvittää suomalaista av-kääntämisen nykytilaa.

Vastausten perusteella palkkalistoilla (freelancerina tai nk. in-house-kääntäjänä) olevien kääntäjien lukumäärän mukaan laskettuna isoimpia toimijoita ovat Yle ja BTI, joilla molemmilla on listoillaan yli sata kääntäjää. Yle on näistä suurempi, kun mukaan laskee sekä suomentajat että ruotsintajat, jolloin lukumääräksi tulee lähes 150 kääntäjää. BTI:llä on listoillaan yli 100 freelancer-kääntäjää ja 12 vakituista kääntäjää (Broadcast Text International 2012b). SDI Medialla on listoillaan noin 80 freelanceria, ja Pre-Text Oy:llä noin 8 työsuhteista freelanceria. MTV:llä oli ennen käännöstoiminnan myyntiä listoillaan toista sataa freelanceria. Lähtökielien valikoima on kaikilla laaja, mutta selvästi eniten käännöksiä tehdään englannin kielestä.

SDI Media ja BTI ovat kansainvälisesti toimivia, pääasiassa av-käännöksiin erikoistuneita käännöstoimistoja. SDI Medialla on toimistoja 35 maassa ja BTI:llä 11 maassa. Yle on MTV:n käännöstoiminnan ulkoistamisen myötä ainoa Suomessa televisio-ohjelmia lähettävä yritys, jolla on oma käännösosasto. Pre-Text, SDI Media ja BTI tekevät television lisäksi ruututekstejä myös DVD- ja Blu-ray-levitykseen sekä nettipalveluihin ja teatterilevitykseen, vaikka televisio-ohjelmat käsittävät suurimman osan (n. 65–85 prosenttia) yhtiöiden töistä. SDI Media ja BTI teettävät myös nk. ”kakkoskäännöksiä” eli alun perin toiselle kielelle käännetyn ja ajastetun käännöksen päälle tehtyjä käännöksiä.

Pre-Text, SDI Media ja BTI ovat siis käännöstoimistoja, joilla on useita eri asiakkaita. Asiakkaat ovat televisiokanavien lisäksi esimerkiksi elokuvien maahantuojia ja tuotantoyhtiöitä. Eri asiakkailla on omia teknisiä ja laadullisia vaatimuksia ruututeksteille, joten käytännössä lähes jokaisella asiakkaalla on omat ohjeistukset ruututekstien laatimiseen. Tähän tutkimukseen näitä asiakasohjeita ei saatu, joten analyysi perustuu ainoastaan käännöstoimistojen omiin yleisohjeisiin. SDI Medialta saatu ohjekirja (Subtitling Style Manual) on englanninkielinen eurooppalaisten toimistojen käyttöön tarkoitettu yleisohje. SDI:llä on käytössä yleisohjeen lisäksi myös maakohtaisia ohjeita, mutta myöskään niitä ei tutkimuksen käyttöön saatu. Pre-Textiltä saatiin analyysiin vain perusasioihin keskittyvä ohjekirja. Heillä on ollut käytössä myös yksityiskohtaisempi ohjekirja, mutta sitä ei tutkimuksen käyttöön saatu. Ylellä puolestaan on käytössä omat erilliset ohjeet suomentajille ja ruotsintajille, sekä oma ohjekirjansa ohjelmatekstitysten laatuvaatimuksista. Tämä artikkeli ei kuitenkaan perehdy viimeksi mainittuun ohjeistukseen pintatasoa pitemmälle.

Ohjeistuksia analysoitiin sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Ensin ohjeistuksien sisältöjä vertailtiin kvantitatiivisesti sen mukaan, mitä kussakin ohjekirjassa on ylipäättään mainittu. Kvalitatiivisessa analyysissä annettuja ohjeita vertailtiin niiden sisältöjen suhteen.

3 Ohjeistuksien vertailu

3.1 Kvantitatiivinen analyysi – mitä ohjeissa on mainittu

Ilmeisin ero ohjekirjoja tarkasteltaessa on niiden laajuus, joka vaihteli noin yhdestä sivusta (Yle: 381 sanaa, Pre-Text: 264 sanaa) 38 sivuun (SDI Media: 10 695 sanaa). Myös MTV:n ohjekirja on varsin kattava (20 sivua, 3 048 sanaa), jonka lisäksi MTV:llä on erilliset nk. ”kollausohjeet” ruututekstien oikolukua ja laaduntarkkailua varten. Ylen ruotsintajilla on käytössä tiivis, puolentoista sivun mittainen perusohje (413 sanaa) ja lisäksi noin kahdeksan sivun (4 109 sanaa) mittainen yksityiskohtaisempi ohjekirja. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Ylen ohjelmatekstittäjien opas on viiden sivun mittainen. Analyysin ulkopuolelle jäävä BTI:llä käytössä oleva av-kääntämisen opas on vajaa sata sivua pitkä. Taulukko 1 kokoaa analyysissä mukana olevien ohjeistusten laajuudet.

Taulukko 1. Ohjeistusten laajuudet sivu- ja sanamäärin laskettuna.

	Sivuja	Sanoja
Yle suomentajat	1	381
Yle ruotsintajat	1,5 + 8	413 + 4 109
Pre-Text	1	264
MTV	20	3 048
SDI Media	38	10 695

Ohjedokumenttien pituuksien erot peilaavat tietenkin niiden yksityiskohtaisuutta: lyhyissä ohjeissa keskitytään yleisiin asioihin, kun taas pitemmissä ohjeissa annetaan hyvinkin seikkaperäisiä ohjeita esimerkiksi typografisten tehokeinojen ja välimerkkien käytöstä. Pitemmissä ohjeissa ongelmakohtia myös havainnollistetaan kattavasti esimerkein, ja SDI Median ja MTV:n ohjekirjoista saakin jopa oppikirjamaisen kuvan.

Taulukossa 2 havainnollistetaan ohjeistusten sisältöjä. Siihen on listattu asioita, joita kussakin ohjeistuksessa on jollain tavalla mainittu. Taulukkoon on kerätty vain ohjeistusten vertailukelpoiset sisällöt. Pois on jätetty muiden muassa työvaiheisiin ja taustatutkimukseen liittyvät ohjeistukset, joita oli joissain ohjedokumenteissa. Siinä on myös joitakin päällekkäisyyksiä, sillä esimerkiksi kursiivin käyttö on pitemmissä ohjeissa saanut oman alalukunsa ja lyhyemmissä ohjeissa se on sisällytetty kirjeiden, laulujen ja runojen merkitsemisen yhteyteen.

Taulukko 2. Ohjeistuksissa mainitut ruututekstien muotoa ja tyyliä koskevat ohjeet.

	MTV	SDI	Yle suo- mentajat	Yle ruot- sintajat	Pre-Text
Pisteet ja pilkut	X	X	X	X	X
Replikkiviiva ja jatkoviiva	X	X	X	X	
Kolme pistettä	X	X	X		
Kursiivi	X	X		X	X
Lainausmerkit	X	X		X	X
Kirjeet	X	X		X	X
Kyltit, otsikot ja planssit	X	X		X	X
Kysymys- ja huuto- merkki	X	X			
Laulut ja runot	X	X		X	
Erikoismerkit	X	X			
Lyhenteet	X	X			
Kiroilu	X	X	X	X	
Mittayksiköt	X	X			X
Valuutat	X	X			
Numerot	X	X			
Tuotenimet ja instituutiot	X	X			
Lainaukset ja tekijänoikeus	X				
Ohjelman nimi, jakson nimi	X				X
Nostot, siirrot, palkit	X		X		
Ammattinimikkeet		X			
Murteet ja puhe- tyylit		X	X	X	
Puhuttelutyyli		X			X

Taulukosta käy hyvin ilmi, että MTV:n ja SDI Median ohjeistukset käsittelevät pitkälti samoja asioita. Pre-Textin ja Ylen ohjeissa sen sijaan keskitytään ainoastaan muuttamaan mainitsemisen arvoiseksi katsottuun pääkohtaan. Välimerkkien käyttö on ainoa kieliopillinen, tyyllinen tai typografinen asia, joka mainitaan kaikissa ohjeistuksissa.

Lyhyemmissä ohjeissa (Yle ja Pre-Text) on mainittu vain, että välimerkkejä käytetään kohdekielen mukaisesti. Pidemmässä ohjekirjoissa (SDI Media ja MTV) annetaan vielä erikseen ohjeet muiden muassa kysymys- ja huutomerkkien käytöstä.

Mielenkiintoista lyhyemmissä ohjeissa on se, että niissä otetaan esille eri asiat: Ylen ohjeessa tärkeäksi on katsottu esimerkiksi repliikkiviivan ja jatkoviivan käyttö oikein sekä puhetyyliin liittyvät asiat (esimerkiksi kiroilu ja murteiden käyttö), kun taas Pre-Text antaa ohjeita muun muassa kursiivin ja lainausmerkkien käytöstä sekä kylttien ja planssien merkitsemisestä. Lisäksi Pre-Textin ohjeissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota teitittelyyn ja sinutteluun johdonmukaisuuteen. Myös SDI Median ohjekirjassa annetaan samansuuntainen ohje, mutta siinä tähdennetään eri kielten eroja puhuttelutavoissa, sillä joissain kielissä kohteliaiden puhuttelumuuotojen käyttö on luontevampaa ja yleisempää kuin toisissa.

MTV:n ohjekirja on analyysissa mukana olleista dokumenteista ainoa, jossa ohjeistetaan lainausten tekijänoikeuksista. SDI Median ohjekirja on puolestaan ainoa, jossa mainitaan erikseen ammattinimikkeiden kääntäminen. Tämän ja yllä mainitun puhuttelyyliin liittyvän ohjeistuksen lisäksi SDI Median ohjekirjassa mainitaan myös murteiden ja puhetyyliin kääntäminen, mitä ei ole MTV:n ohjekirjassa erikseen mainittu. Ylen ohjeessa murteiden ja slangin käyttö mainitaan. MTV:n ohjekirjassa on sen sijaan annettu ohjeet tekijänoikeusasioiden lisäksi ohjelman ja jakson nimen merkitsemisestä ja ruututekstien siirtämisestä esimerkiksi alkutekstien aikana, joita ei ole mainittu SDI Median ohjekirjassa.

Ruututekstien teknisistä vaatimuksista kaikissa ohjeistuksissa mainitaan aikarajat, mutta Ylen ohjeistuksia lukuun ottamatta tilarajoitusta ei mainita. Tämä on ymmärrettävää etenkin käännöstoimistojen ohjeistuksissa, sillä eri kanavilla (asiakkailta) voi olla eri käytäntöjä tilarajoitusten suhteen. Tekstitysohjelmistot myös kertovat havainnollisesti käytössä olevan merkkimäärän, joten sen erittely ohjeistuksissa on tarpeetonta.

Syitä ohjeistusten määrien eroihin eri yhtiöissä voidaan kenties avata tarkastelemalla yhtiöiden käännöstoiminnan taustoja. SDI Media on suuri toimija av-kääntämisen kentällä Suomen lisäksi myös kansainvälisesti, joten tekstityskonventioiden yhtenäistäminen ja tarkka dokumentointi palvelee varmasti yhtiön etuja. Oletettavasti SDI Median kääntäjäkunta elää ja muuttuu nopeammin kuin esimerkiksi Ylen, joten kattava ohjekirja helpottaa uusien kääntäjien opettamista alalle ja talon tavoille. Myös MTV käytti pelkästään freelancer-kääntäjiä, joten kattava ohjekirja helpotti eri taustoista tulevien freelancereiden käyttämien konventioiden yhtenäistämistä ja ruututekstien laadun seuraamista. Pre-Text puolestaan, vaikka onkin useille kanaville ja asiakkaille ruututekstejä toimittava käännöstoimisto, toimii pääasiassa vain Suomen markkinoilla ja kyselyn mukaan palkkaa tällä hetkellä pääosin vain kokeneita, suomalaiset tekstityskonventiot tuntevia av-kääntäjiä, joten kattava ohjekirja on katsottu tarpeettomaksi. Huomattava kuitenkin on, että Pre-Textillä on aiemmin ollut käytössä myös pitempi ohjekirja, ja koska sitä ei tutkimuksen käyttöön saatu, ei Pre-Textin osalta tuloksia voida pitää täysin kattavina.

Tutkimuksen kenties yllättävin havainto on Ylen suomentajien ohjedokumentin lyhyys. Ylen tekstityksiä pidetään yleisesti ottaen laadukkaina ja jopa jonkinlaisena standardina

alalla. Yle on ollut vahva tekijä suomalaisten tekstityskonventioiden muodostamisessa (Luova 2010), joten vaikuttaa omituiselta, että Ylellä ei ole dokumentoitu konventioita kovinkaan tarkasti. Kattavin dokumentaatio Ylellä käytettävistä konventioista on Vertaisen (2007) artikkeli.

Yksi syy ohjekirjan lyhyteen on todennäköisesti Ylen oma käänösosasto ja tapa, jolla uusia kääntäjiä koulutetaan (Peltonen 2013; Kulovesi 2013). Kokeneemmat kääntäjät perehdyttävät tulokkaat av-kääntämisen teoriaan ja opettavat heille käänöskonventiot. Viimeistään kollauspalauteen kautta konventiot painuvat uusien kääntäjien mieleen. Oppiminen tapahtuu siis käytännön ja vertaispalautteen kautta, mikä on mahdollista kun kääntäjät työskentelevät saman katon alla. Kollauspalauteen kautta myös freelancerit oppivat Ylen yhtenäiset tekstityskonventiot (Kulovesi 2013). Gummerus ja Paro (2001: 136) kuvaavat tiiviin työyhteisön kautta tapahtuvaa automaattista koulutusta termillä ”kasvihuoneilmiö” (engl. *greenhouse effect*).

Ylen suomentajien ja ruotsintajien ohjeistuksien laajuuserot selittynevät sillä, että ruotsintajat ovat aikaisemmin toimineet Ylen ruotsinkielisen ohjelmistotuotannon yhteydessä ja siis erillään muusta käänöstötoiminnasta. On siis luonnollista, että ruotsinkielisten ruututekstien ympärille muodostui oma erillinen tuotantoverkosto. Nykyään kaikki av-käännöksiä tuottavat toimivat kuitenkin samalla osastolla Yle Kääntäminen ja versiointi / Översättning och versionering (Konttinen 2013).

3.2 Kvalitatiivinen analyysi – mitä eroja ja yhtäläisyyksiä mainituissa ohjeissa on

Annettujen ohjeiden sisällöissä on vain pieniä eroja, ja ne ovat pääasiassa SDI Median ohjeiden ja muiden välillä. Tässä on selvästi nähtävissä SDI:n kansainvälinen tausta verrattuna suomalaisiin toimijoihin. Eroja on esimerkiksi dialogi- ja repliikkiviivan käytössä. SDI Media ohjeistaa käyttämään dialogiviivaa molemmilla rivillä, jos rivien teksti kuuluu eri puhujille. MTV:n ja Ylen ohjeistuksessa viiva tulee ainoastaan jälkimmäisen puhujan sanoman eteen. Samoin repliikin jatkumista osoittava yhdysmerkki tulee SDI Median ohjeistuksen mukaan sekä ensimmäisen repliikin loppuun että seuraavan repliikin alkuun. MTV:n ja Ylen ohjeen mukaan jälkimmäistä repliikkiviivaa ei merkitä. SDI Median ohjekirjassa yhdysmerkki myös merkitään heti sen jälkeisen tai sitä seuraavan sanan perään, kun MTV:n ja Ylen ohjeena on irrottaa yhdysmerkki sanasta välilyönnillä. SDI Median ohjekirjassa on tosin mainittu näissä kohdissa, että maa- ja asiakaskohtaisissa ohjeissa voi olla poikkeavia käytäntöjä ja ne ovat ristiriitatilanteissa etusijalla.

Ohjeistuksissa mainituissa ruututekstien aikarajoissa ei ole suuria eroja. Ajastuksen tulisi noudattaa rytmiltään puhuttua dialogia, mutta repliikin on oltava ruudussa vähintään noin sekunti ja täysi kaksirivinen repliikki saa olla ruudussa korkeintaan 7–8 sekuntia. Ylen, MTV:n ja SDI Median ohjeistuksissa mainitaan myös, että ajastuksessa on otettava huomioon ohjelman kohdeyleisö ja sisältö. Esimerkiksi lastenohjelmissa tai vaikeaa terminologiaa sisältävissä tiedeohjelmissa repliikkien täytyy olla normaalia pitempään ruudussa.

Ohjeistuksissa on siis yhtäläisyyksiä enemmän kuin eroja. Esimerkiksi puhetyyliin ja kiroiluun annetaan hyvin samansuuntaisia ohjeita. Murteiden ja puhekielisyyksien käyt-

töä suositellaan käytettävän ainoastaan varoen, sillä se heikentää ruututekstien luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Kiro sanoja saa käyttää, jos se sopii ohjelman tyyliin. On kuitenkin huomattava, että kiro sanoilla on vahvempi vaikutus kirjoitettuna kuin sanottuna, ja näennäisesti vastaavilla kiro sanoilla voi olla hyvin erilaiset vahvuusasteet ja käyttötavat eri kielissä:

It is vital to remain faithful to the tone of the film (this applies to all films), but remember that in American films words like fuck, bitch, motherfucker, cocksucker, are used as general swearwords and should not be taken too literally. (SDI Media 2010: 38)

Marjukka Räisänen (2010) vertasi pro gradu -tutkielmassaan kiro sanojen käyttöä Ylen kanavilla ja DVD-elokuvissa. Tutkimuksen aineistona oli 42 DVD-elokuvaa (1 028 713 sanaa ruututekstejä) ja 46 Ylen kanavilla esitettyä elokuvaa (211 986 sanaa ruututekstejä). Tulokset osoittivat, että Ylen ruututeksteissä käytettiin kiro sanoja tyyliseinona huomattavasti DVD-elokuvia enemmän. Tämä on yllättävää tämänkin tutkimuksen materiaalin valossa, sillä ohjeistukset voimasanojen käytöstä ovat hyvin samanlaiset. Räisänen tutkimuksessa vertailluissa ryhmissä ei tosin ollut juurikaan samoja elokuvia, joten osin erot voivat heijastella myös alkuperäisen dialogin tyylillisiä eroja.

Kaikissa ohjedokumenteissa annetaan yleiskuvaus av-kääntämisestä, ja näiden pohjalta eri käännöstoimistojen ja kanavien käsitykset ruututeksteistä ja niiden laatimisesta ovat hyvin lähellä toisiaan. Lähes kaikissa analyysissä mukana olleissa ohjeistuksissa mainitaan, että ruututekstien tulisi olla näkymättömiä tai huomaamattomia niin, että ne eivät kiinnitä tarpeettomasti huomiota tai vie tarkkaavaisuutta pois kuvan tapahtumista. Ruututekstien täytyy myös olla uskollisia lähtötekstille, ja katsojan tulisi saada tekstitetystä ohjelmasta mahdollisimman samanlainen kokemus kuin ohjelmaa ilman tekstityksiä ja sen kieltä ymmärtävän katsojan kokemus. Esimerkiksi MTV:n Talon tavat -ohjekirjassa asia muotoillaan näin:

Hyvä tv-käännös on hajultaan, maultaan ja väriltään mahdollisimman lähellä lähtötekstiä, ja se on vaikutelmaltaan ”näkymätön”. Katsoja ei takerru siihen vaan pystyy keskittymään kuvaan. Se ei pistä katsojan silmään, vaan toimii kuvan ja äänen tukena ja tarjoaa suomalaiselle katsojalle mahdollisimman samanlaisen katseluelämyksen kuin alkutekstikin katsojalleen. (MTV Media 2011: 3)

Ohjeistuksissa mainitaan myös tekstin toimittamisen ja tiivistämisen tärkeys. Niinpä ruututekstien tekemistä pidetään kaikissa ohjeistuksissa selvästi luovana työnä, jossa vieraskieliset rakenteet täytyy purkaa auki ja muuttaa idiomaattiseksi suomen (tai ruotsin) kieleksi. Tämä mahdollistaa ruututekstien läpinäkyvyyden ja huomaamattomuuden. Aika- ja tilarajoitteiden vuoksi ruututeksteihin täytyy tiivistää alkuperäisen viestin olennaisin sisältö helposti ymmärrettävään muotoon. Kieli saa olla värikästä, mutta helppolukuisuus on tärkeämpää kuin tyyliseikat.

They [subtitles] should ideally blend in with the film in such a way that the viewer doesn't notice them and they must never distract the viewer from the story. If the viewer reacts to a choice of words or something else in a subtitle and starts to ponder over or discuss the subtitle, he/she will often miss the upcoming subtitles and thus part of the story. Therefore, when a word can be spelled in two different ways always choose the most common, as this will cause the least discussion. (SDI Media 2010: 2)

4 Yhteenveto

Tutkimuksen aineiston perusteella voi tehdä sen varovaisen johtopäätöksen, että Suomessa toimivilla ruututekstejä tuottavilla yrityksillä on käytössä hyvin samanlaiset tekstityskonventiot. Vaikka määrällisesti ohjeistukset eroavatkin toisistaan paljon, laadullisesti erot ovat pieniä. Tuloksiin täytyy suhtautua kuitenkin pienellä varauksella, sillä materiaalissa oli edustettuna ainoastaan osa (vaikkakin iso osa) Suomessa toimivista av-käännöksiä tuottavasta yrityksistä.

Suomalainen av-kääntäminen on kääntäjämäärällisesti suhteellisen pieni ala, ja kaikki tutkimukseen osallistuneet tahot ovat toimineet sillä jo vuosia, joten konventioiden yhdenmukaisuus ei ole suuri yllätys. Analyysissä käy ilmi myös se, että suomalaiset tekstityskonventiot ovat myös, pienistä eroista huolimatta, hyvin lähellä muita pohjoismaisia ja kansainvälisiä ohjeistuksia (ks. esim. Pedersen 2011; Diaz-Cintas & Remael 2006; Ivarsson & Carroll 1998). Sen lisäksi että muutama iso kansainvälinen av-kääntämisen yritys yhtenäistää eri maissa käytettäviä tekstityskonventioita, kansalliset televisioyhtiöt ovat varmasti käännöstoimintansa alkuaikoina ottaneet mallia naapurimaista, joten myös kääntäjien tekstitöiden kansainvälinen yhteneväisyys ei ole yllättävää.

Vaikka ohjeistuksissa kuvaillaankin av-kääntämistä ja tekstittämistä hyvin samansisällöisillä lauseilla, saa Ylen ohjedokumentista muihin verrattuna kuitenkin erilaisen kuvan ruututekstien tekemisestä prosessina. Ylen ohjeistuksessa annetaan vain hyvin yleistäviä ohjeita, ja kääntäjälle jätetään paljon liikkumavaraa. Ylellä kääntäjinä toimivien Marjaana Kuloveden ja Sampsa Peltosen (Kulovesi 2013; Peltonen 2013) mukaan tämä johtuu ainakin osittain siitä, että Ylen ohjelmisto on paljon kaupallisia kanavia kirjavampaa ja erilaiset ohjelmat saattavat vaatia myös ruututeksteiltä erilaisia lähestymistapoja. Ei siis ole mielekasta antaa tiukkoja sääntöjä, vaan ennemminkin kääntäjää on kannustettava pohtimaan, minkälainen ratkaisu sopii juuri nyt työn alla olevaan ohjelmaan ja kontekstiin. SDI Media ja MTV sen sijaan pyrkivät yhtenäistämään konventiot, jolloin liikkumavaraa jää kääntäjälle paljon vähemmän.

Ohjeistusten erot kertovat siis itse asiassa eroista tuotantoverkoissa. Itse tuotteen eli esitettävien ruututekstien laadusta ohjeistukset sen sijaan eivät kerro mitään, sillä ohjeistuksissa ei ole sisällöllisiä eroja. Tässä tutkimuksessa ei myöskään ole selvitetty, kuinka hyvin ohjeistuksia ja konventioita eri kanavilla käytännössä noudatetaan. Oletettavasti ohjeistukset kuvaavat kuitenkin eri tahojen ruututeksteille asettamia laatuvaatimuksia, ja koska eri tahoilla näyttäisi olevan hyvin samansuuntaiset laatuvaatimukset, tuotosten laatueroja ei voi selittää niiden kautta. Jos isojen käännöstoimistojen ja Ylen ruututekstien välillä on laadullisia eroja, syytä siihen on etsittävä muualta kuin käytettävissä olevista konventioista ja ohjeistuksista. Koska Ylen kääntäjillä on enemmän liikkumavaraa konventioiden suhteen kuin SDI Median ja MTV:n kääntäjillä, on Ylen tuotantoverkon kääntäjällä on enemmän valtaa verkon toimijana kuin SDI Median ja MTV:n tuotantoverkon kääntäjillä. Tämä voi olla yksi tärkeä syy laadullisiin eroihin. Kuten Abdallah (2012b: 186) on kirjoittanut, kääntäjät ovat kääntämisen ammattilaisia, joten heidän näkemyksensä käännösten laadusta kannattaa ottaa huomioon myös tuotantoverkon sisällä.

Tutkimusaineisto

MTV Media 2011: Talon tavat.

SDI Media 2010: Subtitling Style Guide.

Yleisradio Oy 2010: AV-kääntämisen laatuvaatimukset.

Yleisradio Oy 2007: Kriterier för undertextning i FST5.

Yleisradio Oy 1996: Kompendiet Principerna.

Pre-Text Oy 2008: Perussäännöt.

Kirjallisuuslähteet

Abdallah, Kristiina 2007. Tekstittämisen laatu – mitä se oikein on? Teoksessa: Riitta Oittinen & Tiina Tuominen (toim.) *Olellaisen äärellä: Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 272–293.

Abdallah, Kristiina 2012a. *Translators in Production Networks. Reflections on Agency, Quality and Ethics*. Artikkeliväitöskirja. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0609-0> [viitattu 26.8.2013]

Abdallah, Kristiina 2012b. Quality problems in AVT production networks: Reconstructing an actor-network in the subtitling industry. Teoksessa: Adriana Serban, Anna Matamala & Jean-Marc Lavaur (toim.). *Audiovisual Translation in Close-up: Practical and Theoretical Approaches*. Bern: Peter Lang, 173–186.

Aromaa, Jonni 2012. TV-kääntäjät ajettu ahtaalle Suomessa. *Yle Uutiset*. Saatavissa: http://yle.fi/uutiset/tv-kaantajat_ajettu_ahtaalle_suomessa/6332532 [viitattu: 22.11.2013]

Broadcast Text International 2012a. BTI – laatulupaus. Saatavissa: <http://www.broadcasttext.com/BTI-Laatulupaus.aspx> [viitattu 26.8.2013]

Broadcast Text International 2012b. Broadcast Text International Oy:n kapasiteetti Suomessa. Saatavissa: <http://www.broadcasttext.com/kapasiteetti-Suomessa.aspx> [viitattu 26.8.2013]

Diaz-Cintas, Jorge & Aline Remael 2006. *Audiovisual translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome.

Gummerus, Eivor & Catrine Paro 2001. Translation Quality. An Organizational Viewpoint. Teoksessa: Yves Gambier & Henrik Gottlieb (toim.). *(Multi) Media Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 133–142.

- Ivarsson, Jan & Mary Carroll 1998. *Subtitling*. Simrishamn: TransEdit HB.
- Katajamäki, Satu 2009. *Vastaanottavan yleisön käsitykset ruututekstien konventioista*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://tampub.uta.fi/handle/10024/81025> [viitattu 22.11.2013]
- Konttinen, Eivor 2013. Sähköpostikeskustelu. 9.12.2013.
- Kulovesi, Marjaana 2013. Sähköpostikeskustelu. 8.4.2013.
- Luova, Kirsti 2010. Tv-kääntämisen alkuvaiheita. *Kääntäjä* 9/10, 5.
- Mäkisalo, Jukka 2006. Kuinka paljon käännöksiä luetaan? Lukupäiväkirjan esitutkimus. *Virittäjä* 2, 250–259.
- Pajunen, Ilpo 2012. Kiista MTV:ltä ulkoistetuista kääntäjistä jatkuu. *Yle Uutiset*. Saatavissa: http://yle.fi/uutiset/kiista_mtvlt_a_ulkoistetuista_kaantajista/6387833 [viitattu: 22.11.2013]
- Pedersen, Jan 2011. *Subtitling Norms For Television: An Exploration Focussing On Extralinguistic Cultural References*. Amsterdam: John Benjamins.
- Peltonen, Sampsa 2013. Sähköpostikeskustelu. 8.4.2013.
- Räisänen, Marjukka 2010. *Crude and Rude - Swearing in genres of TV and DVD movie subtitles*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Salmi, Leena 2010. ‘Translations around us’ – the amount of translated text in everyday life. Teoksessa: Raila Hekkanen, Esa Penttilä & Nestori Siponkoski (toim.). *MikaEL - Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 4. Saatavissa: <https://sktl-fi.directo.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-4-2010/> [viitattu: 5.12.2013]
- Suomen virallinen tilasto 2011. *Ajankäyttötutkimus* [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/akay/index.html> [viitattu: 22.11.2013]
- Tuominen, Tiina 2012. *The Art of Accidental Reading and Incidental Listening – An empirical study on the viewing of subtitled films*. Tampere: Tampere University Press. Saatavissa: <http://tampub.uta.fi/handle/10024/67927> [viitattu: 5.12.2013]
- Vertanen, Esko 2007. Ruututeksti tiedon ja tunteen tulkkina. Teoksessa: Riitta Oittinen & Tiina Tuominen (toim.) *Olellaisen äärellä: Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 149–170.
- Vihonen, Inkaliisa & Leena Salmi 2007. Arjen käännostekstien jäljillä. Käännökset ympärillämme -hankkeen jatkoa. Teoksessa: Jarmo Harri Jantunen, Minna Kumpulainen & Tuija Luokkakallio (toim.). *MikaEL - Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen sym-*

posiumin verkkojulkaisu 1. Saatavissa: <https://sktl-fi.directo.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-1-2007/> [viitattu: 5.12.2013]